

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Таран Олена Вікторівна

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

В умовах правового режиму воєнного стану, що був запроваджений внаслідок збройної агресії РФ проти України, правове регулювання кримінального провадження зазнало низки змін, що зумовлено необхідністю його адаптації до екстраординарних умов збройного конфлікту.

Так, до КПК України було внесено зміни і доповнення більшість яких безпосередньо спрямована на адаптацію кримінальної процесуальної діяльності до умов воєнного стану¹, час дії деяких норм обмежується рамками правового режиму воєнного стану або є пролонгованим на визначений термін після припинення чи скасування воєнного стану, реалізація окремих норм можлива за певних умов, а для інших підставою застосування є сам факт правового режиму воєнного стану.

Таким чином, сформовано механізм правового регулювання, призначений для ситуацій та умов, коли звичайний процесуальний порядок не може бути практично реалізований або застосування спеціального механізму є пріоритетним.

Серед законодавчих новацій: визначення спеціального статусу підозрюваного, обвинуваченого, засудженого стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого (п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України); застосування загальних засад кримінального провадження із урахуванням особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (ч.3 ст. 7 КПК України); розширення та уточнення повноважень прокурора (ст. 36 КПК України); керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України); урахування положень особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану під час застосування ст. 87 КПК України, якою визначено поняття недопустимих доказів та обов'язок суду

¹ Низка змін і доповнень до КПК України, які хоча і були внесені до КПК України під час дії правового режиму воєнного стану, спрямовані на вирішення проблем правової регламентації та правозастосування, актуальних для кримінального провадження загалом, не обов'язково у зв'язку із воєнним станом.

визнавати істотними порушення прав людини і основоположних свобод; право суду обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилаючись на них, якщо вони отримані в порядку отримання показань, визначеного ст. 615 КПК України (ст. 95 КПК України); особливості поновлення процесуального строку (ст. 117 КПК України); безальтернативне застосування запобіжного заходу тримання під вартою щодо осіб, які вчинили визначені злочини (ст. 176, 183 КПК України); скасування запобіжного заходу у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого (ст. 201-1, 202, 203 КПК України); особливості проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 223, 225, 238 КПК України); окремі підстави зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру (ст. 280 КПК України); відновлення досудового розслідування (ст. 282 КПК України); можливість здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність); ст. 111-2 КК України (пособицтво держави-агресору); ст. 114-2 КК України (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) та щодо підозрюваного, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся (ст. 297-1 КПК України); судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), якщо стосовно нього уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся (ст. 323 КПК України); продовження запобіжного заходу в суді у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в умовах воєнного стану (ст. 331 КПК України); зупинення судового провадження у разі призову обвинуваченого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та якщо уповноваженим органом прийнято рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого та обвинуваченим надано письмову згоду на такий обмін (ст. 335 КПК України); здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану, коли обвинувачений перебуває поза межами приміщення суду (ст. 336 КПК України); звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 537, 539 КПК України); особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (розділ IX-1 КПК України).

З огляду на структуру КПК України, переважно ці норми розміщені у частині, яка регламентує загальний порядок кримінального провадження, проте більшість з них містить відсилку до спеціального порядку досудового

розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Так само норми розділу IX-1 КПК України містять відсилки до загального порядку (до положень, пов'язаних та не пов'язаних з воєнним станом).

Можливість застосування деяких із спеціальних норм законодавець обмежує умовою об'єктивної неможливості додержання звичайної процедури або виконання повноважень, при цьому не розкриває поняття і зміст цієї умови. Тому важливо відобразити у процесуальних документах обставини, які унеможливили функціонування певного органу, виконання повноважень або інше, оскільки саме це є визначальним для правильної правової оцінки щодо визначення норми та способу дій у конкретній ситуації на певний момент часу.

Ця проблема актуальна не тільки для кримінального процесу. У різних юрисдикціях неодноразово виникали спори про застосування норм, які містять вказівку про воєнний стан або про застосування «звичайних» норм у зв'язку із воєнним станом. Суть проблеми у тому, що існує різне розуміння того чи потрібно у будь-якому разі таке застосовування, якщо у конкретному випадку умови воєнного стану – це сам тільки факт, дія відповідного правового режиму, без суттєвого впливу на певну ситуацію на певний момент часу (наприклад, відсутність активних бойових дій, можливість здійснювати свої повноваження, робота у звичайному режимі уповноважених суб'єктів тощо). Наразі усталеною вважається позиція (див., наприклад, рішення ВС від 27.03.2023 у справі № 160/14362/21, від 16.02.2023 у справі № 640/7964/21, від 18.01.2023 у справі № 160/21195/21) про те, що сам по собі факт запровадження воєнного стану не є єдиною достатньою підставою для відхилення від звичайної процедури і у кожному конкретному випадку потрібно з'ясувати які обставини в умовах воєнного стану і як саме вплинули на спосіб дій та ситуацію.

Водночас, об'єднана палата ККС ВС сформулювала правову позицію щодо розуміння змісту особливо кваліфікуючої ознаки крадіжки – її вчинення в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК України). А саме те, що суд шляхом здійснення правосуддя лише застосовує норми закону, однак не може перебирати на себе функції законодавчого органу та своїми рішеннями відступати від правових норм чи змінювати їх, тим самим спотворювати закріплену в них законодавчу мету. За ч. 4 ст. 185 КК кримінальна відповідальність передбачена за вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану на території, на якій він введений, а вчинення злочину з використанням умов воєнного стану (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України) як обставина, що обтяжує покарання, може бути врахована судом лише в аспекті індивідуалізації кримінальної відповідальності².

Отже, правове регулювання кримінального провадження в умовах воєнного стану характеризується наявністю як звичайних, так і спеціальних

² Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду: постанова від 15 січ. 2024 року. Справа № 722/594/22. Провадження № 51-3186 кмо 22. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/116446106>

«воєнних» норм, що у окремих випадках може ускладнювати правозастосування, особливо, якщо у нормі міститься вказівка про воєнний стан і це є достатньою підставою для її застосування, а також у оцінці умов об'єктивної неможливості додержання звичайної процедури або виконання повноважень.

У вирішенні проблем правової визначеності та застосування «воєнних» норм КПК України важливу роль відіграє судова практика, яка може орієнтувати на необхідність усунення прогалин в законодавстві та пропонує тлумачення понять і ситуацій, які не розкриті законодавцем. Відтак потрібні єдині підходи судової практики до розуміння умов застосування «воєнних» норм.

Крім того, на нашу думку, після закінчення воєнного стану, варто повернутися до дослідження практики нормативного регулювання та правозастосування під час воєнного стану, переглянути відповідні положення КПК України та зважити на доцільність імплементації деяких ефективних практик в постійне законодавство. Таким чином досвід застосування процесуальних норм в умовах воєнного стану має бути ретельно проаналізований для вдосконалення механізмів правового регулювання екстраординарних ситуацій.